# Bijzondere waarde-vermindering van activa

## Spanningsveld tussen economisch verantwoord en fiscaal aanvaardbaar

**Dr. P.D. Coljee**

### 1 Inleidende opmerkingen[1]

*1.1 Een casus*

In het kader van onze adviespraktijk werden wij enige tijd geleden geconfronteerd met het volgende probleem.

Een ondernemer neemt het bedrijf van een collega over die, in verband met zijn leeftijd, meent te moeten stoppen. Overeengekomen wordt dat de bedrijfsmiddelen tegen de boekwaarde worden overgenomen.
De bedrijfsactiviteiten zijn identiek, echter de bedrijfsmiddelen van de over te nemen onderneming zijn, gegeven de technologische ontwikkeling op dat gebied, sterk verouderd waardoor de kostprijs van de eindprodukten in vergelijking met die van de overnemer hoog is en de marktpositie ernstig hebben aangetast. Met name geldt dit voor de opstallen (bedrijfsgebouwen).
Op grond van deze economische veroudering besluit onze ondernemer na de aankoop deze opstallen te laten vervangen door nieuwe, met die van zijn eigen bedrijf vergelijkbare. Op deze wijze meent hij met een (ultra) modern bedrijf in een vergrote omvang een optimale marktpositie te kunnen verwerven.
De resterende boekwaarde van de oude opstallen brengt hij ten laste van de resultaten van het jaar van vervanging. Deze (bijzondere) waardevermindering is, aldus onze ondernemer, een gevolg van het feit dat deze opstallen niet meer (optimaal) kunnen bijdragen aan de bedrijfsresultaten.

Hem wacht echter een kleine verrassing als blijkt dat de belastinginspecteur weigert deze afboeking te accepteren.

Naar diens mening is deze boekwaarde opgeofferd om de grond vrij te maken voor de bouw van de nieuwe opstallen.[2] Hij neemt dit standpunt in met een beroep op jurisprudentie van de Hoge Raad.[3]
Onze ondernemer heeft de vraag gesteld of de opvatting van de inspecteur anders zou luiden indien:
- bij aankoop de opstallen, die een duidelijk lagere 'economische' waarde vertegenwoordigen, zouden zijn afgeboekt op deze lagere bedrijfswaarde;
- de boekwaarde van de oude opstallen als investeringskosten deel zouden uitmaken van de kostprijs van de nieuwbouw.

In principe weigerde de inspecteur op grond van genoemde jurisprudentie ook deze alternatieve oplossingen.
Onze ondernemer verklaarde nu niet meer te weten wat hij moet denken van het begrip 'goed koopmansgebruik' (artikel 9 IB) in relatie tot een tweetal kernpunten uit het jaarrekeningenrecht (Boek 2 titel 9, artikel 362 lid 1):
- '... normen,die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd...';
- '... zodanig inzicht, dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat...'.

Het lijkt ons interessant deze casus eens te volgen.

Dr. P. D. Coljee is als universitair hoofddocent verbonden aan het economisch seminarium van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit. In deze functie treedt hij veelvuldig op als adviseur op financieel-economisch terrein.

*1.2 Het probleem*
Een casus uit vele, zo kunnen wij ons afvragen? Dat vertelt het verhaal niet.
In de hiervoor aangehaalde beslissing van het Hof Den Haag werd belanghebbende en niet de inspecteur in het gelijk gesteld, zij het met enige nuancering betreffende de procedure van de afschrijving.

Onze casus en de overwegingen van het genoemde Hof te Den Haag, waarop wij later nog terugkomen, vloeien voort uit een lange discussie rond waardering, winstbepaling en afschrijvingsbeleid. Hierbij speelt de discussie binnen de bedrijfseconomie rond de waarderingsgrondslagen voor activa een grote rol.
De fiscus heeft, met verwijzing naar het ontbreken van eenheid van opvatting binnen de bedrijfseconomie, steeds gemeend een eigen (wetgevings)weg te moeten inslaan.[4]
Een eigen weg gaat de wetgever ook op het terrein van het jaarrekeningenrecht.[5] Wij komen hierop in paragraaf 2.3 nader terug

De spanning tussen de opvattingen van onze ondernemer en de inspecteur doet denken aan een anekdote die Van Bruinessen in een bijdrage aan de afscheidsbundel van Schoonderbeek vertelt van zijn Engelse collega Edward Stamp die, lopende door een straat in Londen een woordenstrijd mee maakte tussen twee overburen en toen tegen zijn medewandelaar zij: 'Both ladies will never agree for they are not discussing from the same premises'.
'Meer dan ooit tevoren', aldus Van Bruinessen in zijn artikel, 'ervaar ik Stamps uitspraak als een voortreffelijke kenschetsing van vijftig jaar geschiedenis 'waarde en winst': het winstbegrip heeft geen absolute, geen voor alle tijden geldende inhoud; deze inhoud is afhankelijk van de uitgangspunten die men bij de winstbepaling hanteert'.[6]
Waarschijnlijk heeft Van Bruinessen gelijk; in onze casus zijn de uitgangspunten verschillend. De ondernemer gaat uit van een verantwoord bedrijfsbeleid resulterend in een vermogens- en inkomenspositie, die voldoet aan de eisen van artikel 362, lid 1 Titel 9 NBW. De inspecteur baseert zich, zoals wij reeds stelden, op wat, volgens hem, door de wetgever en de rechter als aanvaardbaar wordt beschouwd, gerelateerd aan de door de rechter uitgesproken mening in bepaalde situaties.
IJsselmuiden komt tot dezelfde constatering in zijn inleiding op de behandeling van titel 9 NBW2 in de Kluwer losbladige editie: *Rechtspersonen.*

Het voorgaande brengt ons tot de volgende probleemstelling.

> *Is er, gezien vanuit bedrijfseconomisch gezichtspunt, sprake van een probleem voor de ondernemer bij het voeren van een juist financieel beleid, met name met betrekking tot de waardering van (vaste) activa, voortvloeiend uit de spanning tussen de uitgangspunten van 'goed koopmansgebruik' in de fiscale wetgeving en de 'maatschappelijke normen' uit het jaarrekeningenrecht?*

Wij zullen ons hierbij beperken tot de grondslagen voor de waardering van de *materiële vaste* activa.

## 2 Spanningsverschijnselen tussen economisch verantwoord en fiscaal aanvaardbaar

*2.1 Ondernemingsstrategie en investeringsbeleid*
De kern van het probleem in onze casus ligt bij de vraag naar de mogelijkheden van een verantwoord bedrijfsbeleid binnen het kader van een tweetal wetten.
De vraag van de ondernemer daarbij is of een doelmatig financieel beleid mogelijk is in een situatie die, naar zijn mening, wordt gekenmerkt door tegenstrijdigheden in beide wetten met betrekking tot de waardering van de vaste activa.

Het eerste deel van zijn vraag betreft het (doelmatig) ondernemingsbeleid, waarbij het gaat om de juiste doelstelling en strategie.
In eenvoudige termen vertaald zal de ondernemer de volgende vier vragen moeten beantwoorden.
- Wat wil ik bereiken?
- Wat kan ik?
- Hoe moet ik dat doen?
- Met welke middelen?

Bij de eerste vraag gaat het om de vaststelling van de te bereiken doelen, bij de tweede om een sterkte-zwakte analyse, bij de derde om de vaststelling

van de wegen waarlangs de doelen zullen kunnen worden gerealiseerd en ten slotte bij de vierde vraag om de keuze van de middelen en de wijze van aanwending daarvan.
In het kader van dit artikel gaat het in het bijzonder om de beantwoording van de laatste vraag.
In balanstermen worden de middelen gevormd door de activa, gefinancierd uit de ter beschikking staande financieringsbronnen.

Het tweede deel van de vraag van de ondernemer uit onze casus betreft de problemen, die voor hem zijn ontstaan door een (vermeende) tegenstrijdigheid in de voor hem relevante wetgeving rond de waardering van activa.
In deze paragraaf zullen we ons bezig houden met het eerste deel van zijn vraag, in het bijzonder betreffende het beleid rond het waardeverloop van een investering in vaste activa.
Bij de aanschaf van vaste activa gaat het, in tegenstelling tot die van vlottende middelen zoals grond- en hulpstoffen en eenmalige componenten, om een financiële uitgave (investering) voor meerdere opvolgende produktieprocessen.

We hebben dus te maken met een investeringsbeslissing voor duurzame produktiemiddelen, indien we op een bepaald moment $t_1$ of gedurende een korte periode, bijvoorbeeld $t_1$ - $t_3$ een uitgave of een complex van uitgaven doen, resulterend in een reeks van ontvangsten op latere tijdstippen, bijvoorbeeld $t_4$ - $t_9$.
We kunnen nu de totale investeringskosten als volgt weergeven.

$$I_t = I_n + \sum_{i=1}^{i=n} a_i \qquad (1)$$

waarbij:
- $I_t$ = het totale investeringsbedrag;
- $a_i$ = alle bijkomende kosten, zoals installatie- en aanloopkosten.

Houden wij rekening met een residuwaarde (schrootwaarde) van de duurzame produktiemiddelen aan het eind van de gebruikstermijn (s), dan luidt de formule:

$$I_t = I_n + \sum_{i=1}^{i=n} a_i - s \qquad (2)$$

De reeks van opbrengsten wordt verkregen in de vorm van kasoverschotten gedurende de termijn van gebruik van de produktiemiddelen, waaronder de afschrijvingen.
Bij de afschrijvingen gaat het om een gecalculeerde waardevermindering van de vaste activa naarmate deze gedurende de opvolgende produktieprocessen worden gebruikt.
Voor het kunnen vaststellen van deze waardevermindering zijn, naast het totale investeringsbedrag, een tweetal factoren van belang:
- de gebruiksduur;
- de toerekening van de kosten tijdens de gebruiksduur.

Bij de eerste factor gaat het om het vaststellen van de optimale gebruiksduur. Daarbij moeten wij onderscheid maken tussen de technische en de economische gebruiksduur (ook wel levensduur genoemd).

De technische gebruiksduur geeft de periode aan gedurende welke de produktiemiddelen technisch bruikbaar zijn. Daarentegen gaat het bij de economische gebruiksduur om de periode gedurende welke de produktiemiddelen economisch doelmatig kunnen worden aangewend. Daarbij spelen naast de vaste ook complementaire kosten, zoals onderhouds- en storingskosten, een rol. Zouden die voor vergelijkbare nieuwe produktiemiddelen duidelijk lager liggen, dan komt de vraag op of de betreffende produktiemiddelen, ondanks de technische bruikbaarheid, niet aan het einde zijn gekomen van de economische bruikbaarheid.
Op grond hiervan kunnen we vaststellen dat de economische gebruiksduur korter dan of maximaal gelijk zal zijn aan de technische.

De produktiemiddelen zullen in het kader van het ondernemingsbeleid steeds opnieuw op hun doelmatigheid voor de produktie moeten worden beoordeeld. Doelmatigheid in het kader van het ondernemingsbeleid betekent dat de aanwending steeds

optimaal zal moeten bijdragen aan de resultaten van de onderneming.
Als tijdens de aanwending van deze bedrijfsmiddelen zou blijken dat zij op grond van de daaraan verbonden kosten, vaste of variabele (complementaire), niet meer optimaal of in het geheel niet meer kunnen bijdragen aan deze resultaten, dan zal dat negatieve gevolgen (kunnen) hebben voor de marktpositie van de betreffende ondernemer.

Een eenvoudig voorbeeld kan een en ander wellicht duidelijk maken.
Stelt u zich eens een ondernemer voor die produktie-apparatuur heeft aangeschaft voor ƒ 2.000.000,– en waarvan de prestaties worden geschat op 10.000 eenheden per jaar gedurende vijf jaar.
Wij kunnen nu vaststellen dat voor deze ondernemer de vaste kosten ƒ 40,– per eenheid produkt bedragen.
Stel nu dat er door een technologische ontwikkeling vergelijkbare apparatuur op de markt komt die in totaal een investering vergt van ƒ 3.000.000,– en een prestatie kan leveren van 20.000 eenheden produkt per jaar gedurende zes jaar.
Stellen wij eenvoudigheidshalve de complementaire kosten voor beide apparaturen gelijk, dan kunnen we vaststellen dat de produktiekosten van de nieuwe apparatuur ƒ 15,– per eenheid produkt lager liggen dan bij de oude.
De ondernemer die met de oude (verouderde) apparatuur werkt zal zich nu moeten realiseren dat zijn kostenniveau niet meer concurrerend is en dat hij het bestaansrecht van deze apparatuur zal moeten heroverwegen. Dit is naar de mening van onze ondernemer het geval bij de overgenomen opstallen.

We zien uit dit voorbeeld dat de totale gebruiksduur verdeeld wordt over een aantal (jaar) perioden. Bij de toerekening van de kosten aan de perioden worden, afhankelijk van het tempo en de wijze van slijtage van de produktiemiddelen, verschillende afschrijvingsmethoden toegepast waarvan de meest gebruikte wel de lineaire afschrijving is, waarbij de investeringskosten gelijkmatig over de perioden worden verdeeld.
Daarnaast zien wij met name ook de methode van een vast percentage van de boekwaarde en de annuïteitenmethode toegepast, waarop wij niet nader zullen ingaan. In onze casus was sprake van de eerstgenoemde methode.

*2.2 Economisch verantwoord*
Hiervoor hebben wij onderscheid gemaakt tussen vaste en vlottende activa.
Ook bij de vaste activa is sprake van een doelmatig onderscheid. Globaal gesproken zijn we geneigd de vaste activa te verdelen in de volgende groepen.
– grond;
– opstallen;
– installaties.

De zin van dit onderscheid ligt in de verschillen in duurzaamheid van de onderscheiden groepen, dat wil zeggen het aantal opvolgende produktieprocessen waaraan zij hun prestaties doelmatig kunnen leveren.
Spreken wij van de grond als vestigingsplaats dan is de gebruiksduur vrijwel onbepaald. Waardeverschillen ontstaan dan niet als gevolg van veroudering of slijtage, maar door veranderingen in de functie van de grond als vestigingsplaats, bijvoorbeeld voor industriële of woningbouw.
Bezien we daarentegen de grond als cultuurgrond (agrarische sector, tuinbouw) dan kan het voorkomen dat ook de grond als produktiemiddel aan veroudering bloot staat. In die situatie zal ook de gebruiksduur van de grond als beperkt moeten worden beschouwd.

Bij opstallen denken wij aan gebouwen of vergelijkbare opstallen als kassen en loodsen, die technisch (zeer) lang meegaan en waarbij de economische veroudering vaak de belangrijkste oorzaak is van een versnelde afstoting, zo ook in onze casus.
De installaties, zoals machineparken, kantoorinrichtingen en vergelijkbare hulpmiddelen gaan, afhankelijk van de gebruiksdoelstelling, slechts enkele jaren mee.

Welke gevolgen dit heeft voor het afschrijvingspatroon, kan het beste worden duidelijk gemaakt aan de hand van een willekeurig voorbeeld uit een jaarverslag, waarin wij het volgende patroon in de toelichting op de balans en resultatenrekening vonden:
– gebouwen 5% - 10%;
– machines en installaties 10%;

– voertuigen 30%;
– overige bedrijfsmiddelen 25% - 30%.

Wij hanteren het criterium gebruiksdoelstelling om daarmee aan te geven dat gelijke installaties of inrichtingen verschillende gebruiksdoelstellingen kunnen hebben, afhankelijk van de strategie en positie van de betreffende onderneming. Indien bijvoorbeeld de sfeer bepalend is voor de aantrekkingskracht van kantoor of winkel op de klanten (bankkantoor, Bijenkorf) zal er sprake zijn van hogere investeringskosten en een sterkere economische veroudering (degeneratie) van de inrichting dan bij inrichtingen, waarbij dit niet het geval is (supermarkt of fabriekskantoor).

Ook bij een dominerende invloed van technologie of andere ontwikkelingen (computerinstallaties, toegepaste technologie bij de tuinbouwondernemingen), zal er sprake zijn van een snelle tot zeer snelle economische veroudering. Is dit niet of minder het geval dan zullen deze produktiemiddelen veel langer doelmatig kunnen worden aangewend.
In dit verband valt ook te denken aan de afschrijvingspolitiek van sommige vervoersmaatschappijen, waarbij de vervoermiddelen snel worden verkocht aan een andere vervoersmaatschappij, door wie deze (tweedehands) vervoermiddelen nog jarenlang doelmatig kunnen worden aangewend.

Welke gevolgen heeft het vorenstaande nu voor de afschrijvingspolitiek van de ondernemer?
De duurzame produktiemiddelen moeten, zo zagen wij, een optimale bijdrage kunnen geven aan de produktie en de resultaten daarvan.
Meetpunten daarbij zijn:
– de investeringsbeslissing;
– gebeurtenissen na de aanschaf.

Bij de investeringsbeslissing gaat het om de strategische afweging van de verwachte totale opbrengsten - zoals we zagen zijn dat de cash flows die met behulp van de investering zijn verkregen - tegen de kosten daarvan, waaronder de afschrijvingskosten.
Bij deze strategische afweging wordt risico gelopen met betrekking tot:
– de verwachte economische gebruiksduur;
– de hoogte van de kosten per eenheid produkt.

De ondernemer zal zich dan ook na de investering (aanschaf) regelmatig moeten beraden omtrent de resterende bruikbaarheid en de te calculeren kosten. Hij heeft dus behoefte aan meerdere meetpunten gedurende de gebruiksduur van de produktiemiddelen. Meestal wordt daarvoor de balansdatum gebruikt, of het moment van aankoop van bedrijven, zoals in onze casus het geval is. Op deze data beziet men de gebeurtenissen na de aanschaf.
Zou de ondernemer de gebeurtenissen na de aanschaf niet meewegen bij zijn beleid en bij de bepaling van de waarde en de resultaten van het geïnvesteerde vermogen, dan zal er in meerdere of mindere mate sprake zijn van een niet verantwoord economisch beleid uitmondend in een niet verantwoord beeld van vermogen en resultaten in de gepubliceerde jaarstukken.
Op verschillende plaatsen in de literatuur wordt gewezen op de noodzaak tot herziening van waardering van bestaande activa en/of wijziging van de afschrijvingsbedragen die aan bepaalde perioden moeten worden toegerekend in situaties van prijsveranderingen of veranderingen in de economische bruikbaarheid.

In dit verband valt met name te wijzen op de volgende opmerking van Hellema: 'als men zich te goeder trouw in het tempo van de afschrijvingen vergist, moet correctie worden toegelaten, mits deze plaats vindt in het jaar waarin de fout wordt ontdekt'.[8]
Brüll en Zwemmer laten zich in vrijwel gelijke bewoordingen uit.[9]

Van Wallenburg maakt in dit kader onderscheid tussen:
– het bedrag dat toerekenbaar is aan de voorgaande jaren;
– de hoogte van de afschrijvingen in de nog resterende gebruiksjaren.[10]

Begrijpen wij hem goed dan is hij er een voorstander van om het eerstgenoemde bedrag ten laste te brengen van de resultaten van het jaar, waarin de 'fout' wordt ontdekt en het op basis van de gewijzigde waarde aanpassen van de afschrijvingsbedragen voor de resterende gebruiksduur. Hij wijst een toerekening van beide bedragen aan de resterende jaren af.

Gebeurtenissen na de aanschaf hebben in deze opvatting, die wij delen, drieërlei gevolg:
- aanpassing van de boekwaarde;
- afschrijving van een deel ten laste van de resultaten van dat jaar;
- aanpassing van de afschrijvingsbedragen voor de resterende gebruiksduur.

In onze casus is er in de opvatting van de betreffende ondernemer in principe geen sprake van een resterende gebruiksduur, hoewel hij bij de discussie met de inspecteur het alternatief van een resterende (lagere) gebruikswaarde niet uitsluit.
Hij constateert, alles overziende vanuit zijn marktstrategie, dat sprake is van een zodanig verouderd produktiemiddel dat afstoting (in dit geval sloop) de beste (economisch verantwoorde) beslissing is.

Wij volgen onze ondernemer nog even en plaatsen deze conclusie tegen de achtergrond van de twee alternatieven die bij de discussie met de inspecteur ter tafel lagen, te weten:
- waardering op lagere gebruikswaarde;
- boekwaarde toevoegen aan de investeringskosten voor de nieuwe opstallen.

Toepassing van de eerste methode betekent dat een deel van de boekwaarde, namelijk de (lagere) gebruikswaarde, getemporiseerd ten laste wordt gebracht van de resultaten van de eerstvolgende jaren.
Toepassing van de tweede alternatieve methode betekent dat door de verhoging van de investeringskosten van de nieuwe opstallen, ook de afschrijvingsbedragen gedurende de levensduur daarvan hoger uitkomen, althans bij lineaire afschrijving. Denkbaar zou zijn in dit geval de verhoogde investeringswaarde versneld af te schrijven in de eerste jaren.
Ook bij deze methode is dus sprake van een getemporiseerde afboeking ten laste van de resultaten van volgende jaren.
Laten we deze twee alternatieve methoden eens volgen tegen de achtergrond van het principe van een verantwoord beeld van vermogen en resultaat.
Onze ondernemer heeft in eerste instantie vastgesteld dat de oude opstallen geen optimale bijdrage meer kunnen leveren aan de resultaten van de produktie, omdat de relatief hoge produktiekosten, die daarvan het gevolg zijn, een doelmatige prijsstelling en daarmee een optimale marktpositie in de weg staan.Dit betekent een principiële ontkenning van enige resterende bedrijfswaarde. Wordt er, om welke reden dan ook, toch een bedrijfswaarde geactiveerd dan kan er geen sprake zijn van een juist beeld van het vermogen en op termijn ook niet van de resultaten. Het vermogen geeft in deze situatie een geflatteerd en de resultaten gedurende de resterende afschrijvingsperiode een gedeflatteerd beeld.
Tot een toevoegen van de boekwaarde van het oude gebouw aan de investeringskosten van het nieuwe zou men kunnen besluiten op grond van de overweging dat de totale investering bestaat uit de kosten van de sloop, inclusief de boekwaarde van het gesloopte gebouw, en de kosten van het nieuwe.
De vraag komt dan echter op of er dan wel sprake is van een verantwoord beeld van het vermogen, geïnvesteerd in het betreffende activum en van de resultaten.
Wij menen dat dit niet het geval is. We constateerden dat er sprake is van een verlies door een 'te goeder trouw' gemaakte schattingsfout betreffende de gebruiksduur. Wij zien niet in dat dit verlies redelijkerwijs zou kunnen worden aangemerkt als een investering. De waarde van het nieuwe gebouw zou dan (sterk) geflatteerd zijn door de 'oneigenlijke' toevoeging van waarde voor iets wat niet meer bestaat.
Voor wat betreft de resultaten geldt dit eveneens. De toevoeging van de oude boekwaarde aan het nieuwe gebouw heeft relatief hoge afschrijvingskosten tot gevolg, die de resultatenrekening ten onrechte deflatteren.

Bij de door onze ondernemer gekozen oplossing dreigt echter een zelfde probleem te ontstaan.
Hij brengt de resterende boekwaarde in één bedrag ten laste van het resultaat van de onderneming in het jaar van de sloop. Men kan zich nu, aannemende dat deze afboeking in één jaar redelijkerwijs mogelijk zou zijn, afvragen of de resultaten niet in een nog sterkere mate zijn gedeflatteerd dan bij de hiervoor aangegeven methoden en dat er om die reden sprake zou kunnen zijn van een niet verant-

woord beeld van de resultaten over dat jaar.
Bij een relatief hoge resterende boekwaarde zou dit inderdaad het geval kunnen zijn. In een dergelijke situatie is men dan ook vaak geneigd de af te boeken waarde te activeren en getemporiseerd ten laste te brengen van de resultaten van de volgende jaren. Dan zijn we echter terug bij de hiervoor behandelde methoden.

Alles overziende moeten wij concluderen dat onze ondernemer in principe de juiste weg voorstaat.[11]
Dan moet echter wel een oplossing worden gevonden voor het gedeflatteerde beeld van de resultatenrekening in het jaar van afboeking. In deze situatie lijkt ons de beste weg de vermindering van de actuele waarde van produktiemiddelen als 'bijzondere lasten' in de resultatenrekening en in de toelichting tot uitdrukking te brengen. [12]
De beide andere methoden hebben een 'willekeurige' verschuiving van lasten naar de volgende jaren en/of een onvolkomen balansbeeld omtrent het vermogen van de onderneming tot gevolg.

Men zou ons nu kunnen tegenwerpen dat men de term 'bijzondere lasten' ook kan hanteren bij een getemporiseerde wijze van afboeken ten laste van de resultatenrekeningen van volgende jaren. Op zich is dit juist. Echter blijft het bezwaar gelden van een, naar onze mening, niet aanvaardbare 'willekeurige' verschuiving van lasten naar latere jaren.[13] Slechts in het uitzonderlijke geval dat de waardevermindering van een zodanige omvang is dat deze redelijkerwijs niet ten laste kan worden gebracht van de resultaten van één jaar, lijkt het verantwoord om tot enige temporisatie over te gaan. Het meest aannemelijke lijkt ons in deze situatie het verlies op de balans te activeren en gedurende een zo kort mogelijke periode af te schrijven ten laste van de resultaten. Tenzij in het verleden gigantische fouten zijn gemaakt bij het afschrijvingsbeleid of sprake is van een sterke schok in de technologische ontwikkeling, zal dit meestal niet het geval zijn, zeker niet in onze casus.

De opvatting van onze ondernemer staat haaks op die van de inspecteur in onze casus die zich, zoals wij zagen, beroept op arresten van de HR. Als hij in rechte gelijk zou krijgen dan zouden we met enige moeite zelfs kunnen vaststellen dat de (interpretatie van de) normen uit het jaarrekeningenrecht ook haaks staan op deze opvatting.
Het lijkt interessant hierop nader in te gaan.

*2.3 Waardering en wetgeving*
In het kader van onze casus zijn enkele kernpunten uit het jaarrekeningenrecht en de Wet IB relevant.
Voor wat betreft het jaarrekeningenrecht zijn dat naar onze mening de artikelen 362, 384 en 387. Voorts zijn daarbij nog van belang de artikelen 5 en 9 van het Besluit Waardering activa, waarnaar in artikel 384 wordt verwezen.
Het centrale beginsel van het jaarrekeningenrecht is verwoord in artikel 362 dat vraagt om op basis van maatschappelijk aanvaardbare normen, een getrouw, duidelijk en stelselmatig beeld te scheppen van vermogen en resultaat, zodat een verantwoord oordeel daaromtrent kan worden verkregen.
De kern van de nadere uitwerking voor wat betreft de grondslagen voor de waardering van activa vinden wij voor onze casus in de artikelen 384 en 387. Daarin zijn in het bijzonder een tweetal beginselen te ontdekken, te weten:
- voorzichtigheid;
- waardering van activa onafhankelijk van de resultaten.

Het voorzichtigheidsbeginsel houdt in dat activa niet te hoog en passiva niet te laag worden gewaardeerd en dat verliezen en winsten (ook bijzondere) op de juiste tijd en wijze worden verrekend en toegelicht.
Het beginsel van onafhankelijkheid van de waardering van activa ten opzichte van de resultaten uit de bedrijfsvoering vinden we in artikel 387.
Bij de nadere uitwerking van artikel 384 lid 4 in het besluit waardering activa heeft de wetgever bepaald dat materiële vaste activa, waarvan redelijkerwijs moet worden aangenomen dat zij zullen worden vervangen, moeten worden gewaardeerd tegen vervangingswaarde. Daaronder moet worden verstaan de prijs die bij vervanging voor dezelfde of vergelijkbare activa zou moeten worden betaald. Er is dan sprake van continuïteit van de bedrijfsactiviteiten.[14]

In artikel 387 lid 4 wordt voorts bepaald dat afwaardering van activa moet plaats vinden als de

waardevermindering als duurzaam moet worden beschouwd.
In dit verband kan worden opgemerkt dat op grond van de RJ 2.02, paragraaf 125 kan worden vastgesteld dat, indien de resterende gebruiksduur aanmerkelijk korter zou blijken dan oorspronkelijk werd aangenomen, de daaruit voortvloeiende noodzakelijke aanvulling van het totale bedrag aan afschrijvingen ten laste dient te komen van de resultaten van de periode (het boekjaar) waarin de kortere gebruiksduur wordt vastgesteld. In de toelichting dient dan te worden vermeld welk bedrag aan de voorgaande jaren moet worden toegerekend.[15]
In beide situaties is in wezen sprake van 'bijzondere' verliezen. Hierbij valt nogmaals te wijzen op de hiervoor weergegeven opvattingen van Hellema, Brüll/Zwemmer en Van Wallenburg.[16]
Tenslotte blijkt uit de wetsgeschiedenis dat de wetgever niet op voorhand aanvaardt dat fiscale waarderingsgrondslagen ook economisch verantwoord zijn in de zin van artikel 362.[17]

Uit de Wet Inkomstenbelasting, zijn in het bijzonder de artikelen 9 en 10 van belang.
In artikel 9 vinden wij, evenals bij artikel 362 jaarrekeningenrecht, het centrale beginsel voor de berekening van de resultaten, namelijk :
- goed koopmansgebruik;
- bestendige gedragslijn;
- toerekening van baten en lasten onafhankelijk van de vermoedelijke uitkomsten.

Goed koopmansgebruik is in principe gebaseerd op een drietal beginselen:
- oorzakelijke toerekening;
- eenvoudig;
- voorzichtigheid.

Voor ons zijn de eerste en laatste het meest relevant.

Oorzakelijke toerekening betekent toerekening van baten en lasten (ook bijzondere) aan de boekjaren waarop zij betrekking hebben en dat betekent tevens onafhankelijk van de vermoedelijke uitkomsten.
Het voorzichtigheidsbeginsel houdt in 'dat de ondernemer zich bij onzekerheid wel armer, maar niet rijker behoeft te rekenen dan hij zich in redelijkheid kan voelen'.[18]

Van Soest, e.a. stellen dit vast in meer normatieve termen: 'Degelijk koopmanschap brengt mee dat.....'.[19]

Bij de invulling van het begrip goed koopmansgebruik, spelen bedrijfseconomische opvattingen een belangrijke rol, aldus Stevens op p. 160 van zijn reeds aangehaalde boek, maar zowel een belastingwet als een belastingbeginsel kan de *toepassing van bedrijfseconomische beginselen beperken.*

Een duidelijke beperking in deze zin vormt de regeling in artikel 10 betreffende de grondslagen voor waardering en afschrijving van vaste activa.
In het kader van dit artikel kunnen wij niet uitgebreid ingaan op de problematiek rond de door de wetgever gekozen waardegrondslag zelf. Voor ons onderzoek zijn wel de volgende conclusies uit jurisprudentie van belang.

In de eerste plaats geldt dit het begrip bedrijfswaarde, waaronder moet worden verstaan de waarde die een eventuele koper van een bedrijf aan de afzonderlijke bedrijfsmiddelen zou toekennen bij voortzetting van de bedrijfsactiviteiten. Indien deze bedrijfswaarde aantoonbaar lager is dan de kostprijs minus afschrijving, wordt waardering op deze lagere bedrijfswaarde toegestaan.[20]
De mogelijkheid van hantering van de lagere bedrijfswaarde is van groot belang in situaties van sterke technologische ontwikkelingen en veranderingen in het consumptiepatroon, waardoor de bestaande bedrijfsmiddelen sneller verouderen dan bij de aanschaf was voorzien.

Voorbeelden van dergelijke situaties zijn onder meer te vinden in de elektronica-industrie en in de laatste jaren ook bij de kwekersbedrijven, waar sprake is van sterke ontwikkelingen in de kassenbouw, klimaatregelingsapparatuur en cultures.

In de tweede plaats is de conclusie van belang dat zogenaamde 'inhaal afschrijvingen' niet zijn toegestaan. In een minder recente uitspraak van de HR, wordt gesteld dat het waardeverschil als gevolg van in het verleden bewust gepleegde onjuiste afschrijvingen tot uitdrukking komt bij vervreemding van het bedrijfsmiddel.[21]

Ook kunnen wijzigingen in de omstandigheden, zoals de genoemde economische veroudering, leiden tot veranderingen in de 'feitelijke elementen' van de afschrijving, in dit geval bijvoorbeeld de economische levensduur en/of de residuwaarde. Deze veranderingen kunnen doorgaans echter (tot op heden) alleen in de toekomst werken. De hiervoor weergegeven opvatting van Van Wallenburg is in dit kader dus (nog) niet realiseerbaar.

Vergelijking van beide regelingen en de jurisprudentie daarover leert ons dat de uitgangspunten: 'maatschappelijk aanvaarde normen' en 'goed koopmansgebruik' op zich gelijkwaardig zijn ingevuld, in de zin van de gehanteerde beginselen van voorzichtigheid en toerekening van baten en lasten onafhankelijk van (vermoedelijke) resultaten. Maar daarmee houdt het dan wel op.
Met name in de verdere uitwerking van deze beginselen is de wetgever op beide terreinen een eigen weg gegaan. Dat blijkt ook uit een tweetal opmerkingen die hiervoor bij de weergave van de relevante onderdelen van beide regelingen zijn gemaakt:
- fiscaal aanvaarde waarderingsgrondslagen niet altijd economisch aanvaardbaar;
- economische beginselen voor goed koopmansgebruik, tenzij belastingwet of belastingbeginsel anders bepaalt.

Een tweetal kernverschillen kunnen worden aangegeven.

In de eerste plaats het verschil in de grondslag voor de waardering van de vaste bedrijfsmiddelen: vervangingswaarde voor activa, waarvan vervanging vaststaat, in het jaarrekeningenrecht, historische kosten in de fiscale wetgeving.
In de tweede plaats, en voor onze casus in het bijzonder relevant, is het feit dat de fiscale wetgever en de rechter, voor zover wij hebben kunnen nagaan – behoudens in geval van lagere bedrijfswaarde –, tot op dit moment inhaalafschrijvingen niet toestaan.Te lage afschrijvingen in voorgaande jaren dienen dus ten laste van het resultaat van de volgende jaren te worden gebracht.
We hebben in dit verband ook enigszins moeite met de invulling van het voorzichtigheidsbeginsel in het goed koopmansgebruik in de hiervoor gegeven zin van niet rijker maar wel armer rekenen. In het jaar, waarin de waarde-achteruitgang of de fout in de afschrijvingen wordt geconstateerd rekent de ondernemer zich ten onrechte rijker en in de komende jaren ten onrechte armer. Hij mag zich weliswaar armer rekenen, maar het kan niet de bedoeling zijn dat ten onrechte te doen.

Welke gevolgen hebben deze verschillen nu voor het beleid van de ondernemer in het algemeen en de onze in het bijzonder?

### 3 Ondernemingsbeleid en recht, de vraag naar duidelijkheid

In het kader van de behandeling van de waardering van activa en passiva valt de volgende uitspraak van Van Soest e.a. op: 'Men moet hierbij bedenken dat naast de voorzichtigheid die de goede koopman siert, het beginsel geldt dat elk boekjaar zo zuiver mogelijk zijn eigen resultaat dient te tonen'.[22]
Nemen wij dit uitgangspunt over dan kunnen we met de opvatting van de inspecteur, maar ook met de fiscale regels zelf, niet goed uit de voeten.

In onze casus is er maar één conclusie mogelijk: de betreffende opstallen hebben hun functie als bedrijfsmiddel verloren en daarmee hun economische waarde.[23]
Als de fiscale regels bij de jaarrekening zouden worden toegepast, wordt waarde gehandhaafd die economisch niet meer bestaat.

Nu kan men tegenwerpen dat nergens in de fiscale wetgeving staat dat de ondernemer zijn resultaten niet mag bepalen volgens de in artikel 362 NBW gestelde normen. Zij gaat echter voor de bepaling van het *belastbare* resultaat uit van haar eigen regels.
Deze gedragslijn heeft voor onze ondernemer tot gevolg dat het belastbare resultaat hoger is dan economisch aanvaardbaar. De ondernemer betaalt in dit geval een soms niet onaanzienlijk bedrag aan belastingen over een resultaat dat ligt onder de klem van de uit economische noodzaak gepleegde (of nog te plegen) herinvestering.
Laten wij een en ander duidelijk maken aan de hand van een voorbeeld.

Stel de volgende situatie.

| | |
|---|---|
| Exploitatie resultaat (na aftrek rente) | ƒ 3.000.000,– |
| Afschrijving volgens plan | ƒ 1.000.000,– |
| Afboeking waarde opstallen | ƒ 600.000,– |
| | ƒ 1.600.000,– |
| Winst voor belastingen | ƒ 1.400.000,– |
| Belasting (stel 40%) | ƒ 560.000,– |
| Netto winst | ƒ 840.000,– |

Indien afboeking fiscaal niet wordt aanvaard dan bedraagt de belastbare winst ƒ 2.000.000,–.
Na aftrek van belasting resteert in dat geval een netto winst van ƒ 1.200.000,–. De netto winst geeft voor dit jaar een geflatteerd en voor de volgende jaren een gedeflatteerd beeld.
De ƒ 240.000,– meerdere belastingafdracht is niet beschikbaar voor delging van de vervangingsinvestering.

Beantwoorden wij nu de vraag die wij aan het begin stelden of de ondernemer door het aangegeven spanningsveld tussen jaarrekeningenrecht en fiscale wetgeving, aangescherpt door de uitspraken van de inspecteur in onze casus, problemen ondervindt met betrekking tot een beleid dat de goede koopman (ondernemer) siert.
Wij hebben gepoogd vanuit het gezichtspunt van een verantwoord beleid ten aanzien van het waardeverloop van investeringen en een vergelijking van onderdelen van relevante wetgeving op dat gebied, aan te geven dat op deze vraag in principe een bevestigend antwoord moet worden gegeven.

De vraag die nu opkomt is in hoeverre hier sprake is van een algemene normstelling voor economisch verantwoord afschrijvingsbeleid, die generale geldigheid heeft voor het gehele bedrijfsleven.
Wij denken dat deze vraag niet zo moeilijk te beantwoorden is omdat de wetgever zelf deze norm uitdrukkelijk heeft gesteld in algemene termen van 'normen die in de maatschappij als aanvaardbaar worden beschouwd' en 'goed koopmansgebruik'.

## 4 Tot besluit

Aan het begin van dit artikel verwezen wij naar een recente uitspraak van het Hof in Den Haag betreffende de waarde-afboeking van gesloopte kassen door een kweker.[24]
Voor een goed begrip van deze zaak is het wellicht van belang eens te kijken naar de situatie in het kwekersbedrijf, waar het spanningsveld tussen 'economisch verantwoord' en 'fiscaal aanvaardbaar' kennelijk tot (gerechtelijke) discussie heeft geleid.
Een tweetal punten bij deze situatie springen in het oog.
- Een nogal sterk onderscheid in ondernemerskarakter.
- Behoefte aan een scherp onderscheid tussen de produktiemiddelen grond en opstallen c.q. installaties.

Bij de kwekersbedrijven valt op dit moment een duidelijk onderscheid waar te nemen in een drietal groepen ondernemers met een duidelijk onderscheiden strategisch gedrag, namelijk:
- een kleine maar groeiende groep zogenaamde innovatoren, die sterk geneigd zijn na een korte periode (maximaal 10 jaar) een geheel nieuwe opzet te kiezen op een andere vestigingsplaats;
- een eveneens groeiende groep jonge ondernemers (starters) die door gebrek aan middelen in de tweedehands sfeer beginnen (overname bestaande bedrijven, vaak die van de innovatoren);
- de traditionele bedrijven die hun bedrijfsmiddelen getemporiseerd vervangen.

Daarnaast speelt nog een andere factor een rol: de ontwikkeling van de kweektechnologieën, die ten dele een gelijke, maar ten dele ook een verschillende invloed hebben op de onderscheiden produktiemiddelen.
Beide factoren hebben tot gevolg dat, meer nog dan in de door ons geschetste situatie, als gevolg van de verschillen in strategie sprake zal zijn van een snelle en in sommige gevallen discontinue veroudering van produktiemiddelen
Laten wij ons hierbij even beperken tot de grond en opstallen. Klimaat- en kweektechnologieën zullen verschillende invloed hebben op grond (grondver-

betering) en de opstallen. Denk in dit verband maar aan de modernere klimaatkassen en de substraatteelten.
Innovatoren, die op nieuw beschikbare grond opnieuw beginnen kunnen vanaf het begin hun investering daarop richten. Indien de innovator een bestaand bedrijf overneemt zal hij bij de investeringbeslissing rekening moeten houden met bestaande grond en opstallen. Met name de aankoopprijs van de bestaande opstallen zal hij dan als verlies moeten beschouwen wil hij niet in een situatie terecht komen waarin zijn kostenplaatje onvoordeliger is dan dat van zijn concurrent.
De jonge starter, die kort na de start de mogelijkheid heeft tot een sterke vernieuwing over te gaan zal de bestaande opstallen slopen en de kostprijs daarvan als verlies willen beschouwen om dezelfde redenen als zijn innoverende collega.

Zonder in dit kader diep in te kunnen gaan op alle ins en outs van de strategieën van de drie groepen ondernemers, kan worden vastgesteld dat onder omstandigheden een verantwoord strategisch gedrag zal leiden tot het erkennen van een resterende boekwaarde als verlies, op dezelfde wijze als in de door ons behandelde casus.

Zoals wij hiervoor reeds stelden heeft de rechter in dit geding de belanghebbende kweker in het gelijk gesteld. Het Hof overwoog daarbij het volgende.
- Toerekening van de resterende boekwaarde aan de grond is onjuist, omdat in dit geval het vrijkomen van de grond niet een vooropgesteld doel was maar een onvermijdelijk gevolg van de vervanging van de verouderde kassen door *functioneel* dezelfde.
- Goed koopmansgebruik laat wel toe voorafgaande aan de sloop van de twee oude warenhuizen, deze af te boeken op de lagere gebruikswaarde. 'De door de inspecteur genoemde arresten van de Hoge Raad staan', aldus het Hof,'niet aan deze afboeking in de weg'.
- Goed koopmansgebruik brengt mee 'hetgeen door de sloop is opgeofferd (in casu de bedrijfswaarde van de oude warenhuizen) te beschouwen als onderdeel van de kostprijs van het nieuwe warenhuis'.
- Omdat de totale kosten van het nieuwe warenhuis (hierdoor) hoger zijn dan de werkelijke gebruikswaarde, brengt goed koopmansgebruik mee deze af te boeken naar de lagere gebruikswaarde.

De tussenstand van dit proces (de staatssecretaris heeft hoger beroep aangetekend) is dat de resterende boekwaarde van de oude kassen, via een complex patroon van overwegingen van rechter en partijen, (voorlopig) ten laste mag worden gebracht van de resultaten van het jaar waarin de sloop plaatsvond.
Door deze ontwikkeling van de jurisprudentie komen we in een betere richting van harmonisatie van jaarrekeningen- en fiscaal recht. Het ware ons echter liever als hiervoor niet de nogal ingewikkelde, en voor een ondernemer niet duidelijke, weg van jurisprudentie zou worden gekozen.
Vanuit dit gezichtspunt zou het aanbeveling verdienen als er, onder erkenning van de eigen functie, wat meer harmonisatie in beide regelingen zelf zou worden aangebracht. Daarvoor bestaat voldoende aanleiding nu begrippen als maatschappelijk aanvaardbare normen en goed koopmansgebruik steeds meer convergeren.

**Noten**

1 De auteur is mw. Mr.P. M. Goudsblom erkentelijk voor de assistentie bij de voorbereiding van dit artikel.
2 Een vergelijkbaar geding diende voor het Hof te Den Haag op 5 juli 1991, nr: 903631-M4.
3 Zie onder meer HR 5 oktober 1983, VN 1983, p. 2276 en HR 25 maart 1987, nr. 23827, BNB 1987/151.
4 Zie in dit verband: Mobach e.a., *Cursus belastingrecht*, Gouda Quint Arnhem, losbladig z.j. pp. 395 en 468.
5 Bosman, R. G., e.a., *Jaarboek externe verslaggeving*, Samsom Alphen aan den Rijn 1991, punt 01.122 pp. 38-39.
6 W. van Bruinessen, De ontwikkeling van het begrip 'winst op basis vervangingswaarde' in de verslaggevingsregels, in J. Klaassen e.a., *Maatschappelijke Berichtgeving*, Kluwer Deventer 1986, p.135.
7 Th. S. Ysselmuiden, De jaarrekening en het jaarverslag, in *Rechtspersonen*, titel 9 De Jaarrekening, Kluwer Deventer, losbladig z.j., de paragrafen 1.1.5.1. en 1.4.5.
8 H. J. Hellema, aantekening 86 in *Fiscale encyclopedie De Vakstudie*, Inkomstenbelasting artikel 10.
9 D. Brüll en J. W. Zwemmer, Goed Koopmansgebruik, fiscale brochures *FED*, 4e druk 1986, IV.2 De Realiteitszin, pp. 33 en 34.
In dit verband zij ook nog gewezen op relevante aantekeningen bij artikel 10 in de onder noot 8 genoemde fiscale encyclopedie De Vakstudie.
10 M. van Wallenburg, *Theorie en praktijk van de winstbepaling*, NIvRA 1988, p. 82.

11 Zie H.J. Hellema, D. Brull en J.W. Zwemmer t.a.p. Dit in tegenstelling tot de opvatting van H. J. Hofstra in dezelfde aantekening.
12 'Richtlijnen', p.2.02 - 06a, genoemd in R. Burgert en C. W. A. Timmermans, *De jaarrekening nieuwe stijl,* 5e druk Samsom 1988, p. 412.
13 Zie noten 8 en 11.
14 Zie in dit verband: Bosman, R. G. e.a.,t.a.p., punt 01.405, p. 57 en Beckman, H., *Het nieuwe jaarrekeningenrecht,* Kluwer Deventer 1990, p. 45.
15 Bosman, R. G., e.a., t.a.p., punt 02.040, p. 95, n.a.v. RJ 2.02 paragraaf 125.
16 Zie noten 8, 9 en 10.
17 Bosman, R. G., e.a., t.a.p. punt 01.122, p. 38.
18 Stevens, L. G. M., *Elementair belastingrecht voor economen en juristen,* 10e druk, Kluwer Deventer 1991, pp. 160-161.
19 Soest, A.J. van, e.a., *Belastingen.* 17e druk, Gouda Quint Arnhem, 1990, p. 72.
20 HR, BNB 1987/187.
21 HR, 1940, B 7248.
22 Zie noot 19.
23 Artikel 362 NBW lid 1 en de verwijzing daarnaar in de artikelen 363.1, 379.6, 384.1 en 385.1.
Artikel 9 Wet IB.
24 Zie noot 2.